

Голубнича Л. О.

ІСТОРИОГРАФІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ У ВНЗ СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО РЕГІОНУ (70-ті роки ХХ століття)

У статті вивчається історіографія досвіду роботи вищих навчальних закладів Східного регіону України у 70-ті роки минулого століття, зокрема щодо організації самостійної роботи студентів. Значну увагу приділено дослідженню оповідальних (наукових), документальних (актових, ділових) і дидактичних (навчально-методичних посібників) педагогічно-історіографічних джерел, які безпосередньо впливали на зміцнення ролі самостійної роботи студентів. З'ясовано особливості організації самостійної роботи студентської молоді в конкретних ВНЗ досліджуваного регіону та періоду, а саме: з'ясування основ результативності самостійної роботи студентів, активні пошуки ефективних шляхів і методів проведення самостійної роботи, застосування елементів проблемного навчання на лекціях, дослідження розвитку вищої освіти, зокрема, стосовно гармонізації навчального навантаження студентів.

Ключові слова: самостійна робота студентів, форми і методи організації самостійної роботи, навчальний процес у вищих закладах освіти, Східноукраїнський регіон.

Голубничая Л. А. Историография организации самостоятельной работы студентов в ВУЗ Восточного украинского региона (70-е годы XX века). В статье изучается историография опыта работы высших учебных заведений Восточного региона Украины в 70-е годы прошлого века, в частности по организации самостоятельной работы студентов. Значительное внимание уделено исследованию повествовательных (научных), документальных (актовых, делопроизводственных) и дидактических (учебно-методических пособий) педагогико-историографических источников, которые непосредственно влияли на укрепление роли самостоятельной работы студентов. Выявлены особенности организации самостоятельной работы студенческой молодежи в конкретных вузах исследуемого региона и периода, а именно: выяснение основ результативности самостоятельной работы студентов, поиски эффективных путей и методов проведения самостоятельной работы, применение элементов проблемного обучения на лекциях, исследования развития высшего образования, в частности по гармонизации учебной нагрузки студентов.

Ключевые слова: самостоятельная работа студентов, формы и методы организации самостоятельной работы, учебный процесс в высших учебных заведениях, Восточный украинский регион.

Goludnicha L. O. Historiography of Students' Self-Study in Higher Education Institutions of East Ukrainian Region (70th years of the twentieth century). In this paper we research the historiography of experience of higher education institutions in Western Ukraine in the 70s of the last century, including the organization of student's self-study. Special attention is paid to research of narrative (scientific), documentary (documentary, record keeping) and teaching (teaching aids) pedagogical and historiographical sources that directly affected the strengthening of the role of student's self-study. We cleared up the features of student's self-study in certain universities of the researched region and period, namely clarification of performance-based independent work, active search for effective ways and methods of self-study, the use of elements of problem-based learning in lectures, research development of higher education, in particular regarding the harmonization of work load of students.

***Keywords:** student's self-study, forms and methods of student's self-study, educational process in higher educational institutions, East Ukrainian Region.*

Постановка проблеми. Самостійна робота студентів є невід'ємною складовою навчального процесу у вищій школі. На сучасному етапі розвитку вищої освіти в Україні ще більш актуальною стає ефективна організація самостійної роботи. Для студентської молоді питання продуктивності самостійної роботи та набуття відповідних умінь і навичок має принципове значення. Адже якими б досвідченими та кваліфікованими не були викладачі вищих навчальних закладів, вони лише організують і направляють навчально-пізнавальну діяльність студентів. Пізнання ж здійснюють самі студенти. Його ефективність залежить насамперед від особистої відповідальності та наполегливості самих студентів.

Самостійна робота у вищому навчальному закладі має значний вплив на становлення особистості студента, адже вона сприяє формуванню в них культури розумової праці, розвиває необхідні навички та вміння, виховує самостійність як рису характеру, спонукає творчу активність.

Аналіз досліджень свідчить, що проблема активізації та ефективності самостійної роботи студентів постійно привертає увагу науковців. Так, в останнє десятиліття питання її організації у вищому навчальному закладі розробляли Р. Безлюдний, В. Євдокимов, В. Луценко, Л. Рибалко, І. Шимко та ін. Різні аспекти самостійної роботи в умовах кредитно-модульної системи вивчали О. Васюк, О. Желавський, Р. Кубанов, В. Одинцова та ін. В історичному контексті зазначений педагогічний феномен розглядали С. Золотухіна, О. Чередник. У 70-х роках минулого століття свій досвід організації самостійної роботи студентів ВНЗ одного з

найпотужніших регіонів вищої освіти України – Східноукраїнського поширювали викладачі цих закладів: Т. Галушко, А. Іванов, Л. Куркіна, В. Матохін, В. Махінько, Р. Нізамова, А. Смирнов, Р. Урбанський, К. Ускова та ін.

Однак у сучасному науковому просторі залишається не розробленим історіографічний аспект цього питання. Не існує детального історіографічного дослідження, яке б підсумовувало розвиток проблеми організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах Східного регіону України у другій половині минулого століття, зокрема у 70-х рр., коли велика кількість педагогів-практиків зазначеного регіону працювала над підвищенням її ефективності. У той же час відомо, що вивчення позитивного педагогічного досвіду може бути цінним на сучасному етапі реформування системи вищої освіти.

Метою статті є історіографічне дослідження особливостей організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах Східного регіону України 70-их років минулого століття.

Виклад основного матеріалу. Як свідчить проведене дослідження, 70-ті роки минулого століття характеризувався змінами в технології (порівняно з попередніми роками) підготовки спеціалістів, що зумовлювалося вимогами часу, специфікою системи вищої професійної освіти та необхідністю більш глибокої фахової орієнтації майбутніх спеціалістів. Вища освіта все більш орієнтувалася на вирішення практичних завдань. У першу чергу це було пов'язано з тим, що науково-технічна революція вимагала широкого застосування фундаментальних знань на виробництві. Університети мали змогу готувати спеціалістів для виробництва завдяки досить потужній матеріально-технічній базі, великому інтелектуальному потенціалу, традиціям, які стимулювали виникнення нових наукових напрямів, про що стверджувалося у рекомендаціях Ради з вищої школи при Міністерстві вищої та середньої спеціальної освіти СРСР, які було прийнято на її засіданні 18-19 жовтня 1979 року [13, с. 3 – 9].

У контексті зазначеного підкреслимо, що розподіл майбутніх фахівців на «викладачів» і «виробничників» чітко спостерігався на природничих факультетах. Так, у Харківському державному університеті імені О.М. Горького з 1970-1971 навчального року на частині природничих факультетів підготовка майбутніх фахівців проводилася окремо за науково-педагогічним і науково-виробничим напрямками. Зміст освіти з фундаментальних дисциплін у студентів збігався, але водночас на кожному відділенні існували свої навчальні плани та програми. Вони відрізнялися побудовою навчального циклу (практики, спецкурси, курсові та дипломні роботи). Після закінчення університету випускники

педагогічного відділення отримували кваліфікацію педагога з правом працевлаштування на виробництво, тоді як випускники науково-природничого відділення отримували кваліфікацію спеціаліста з математики, фізики.

У ході дослідження навчально-методичного посібника викладача Харківського державного університету імені О. М. Горького В. Махінька «Самостійна робота студента – основа глибокого засвоєння знань, громадянського й професійного становлення особистості спеціаліста» [11] виявлено, що одна з особливостей організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах Східного регіону України 70-х рр. ХХ ст. полягала у формулюванні викладачами вищих навчальних закладів цього регіону в процесі їхньої педагогічної діяльності важливого висновку про те, що ефективність самостійної роботи студентів під час проведення лекцій залежить не тільки від майстерності лектора, наукової якості лекції, але й від бажання аудиторії активно сприймати лекцію. Як свідчить проведене дослідження, педагоги визнавали, що студент повинен бути активним учасником лекції, протягом якої він має не механічно конспектувати за викладачем, а й аналізувати матеріал, що вивчається. Найбільш поширеною формою конспектування в досліджуваній період уважався конспект, який уміщував план лекції, короткий запис основних положень, доказів і висновків із кожного пункту плану, визначення ключових термінів, імен і дат, формул, схем, малюнків тощо. На думку В. Махінька, викладену в зазначеному посібнику, основним завданням під час конспектування було логічне опрацювання матеріалу та виділення головної інформації.

Аналіз роботи Р. Нізамова «Лекція та її вдосконалення» [12], в якій розглядається проблему самостійної роботи студента на лекції, свідчить, що з метою активізації самостійної роботи під час лекцій викладачі вищих навчальних закладів Східноукраїнського регіону ще на початку 70-х років минулого століття застосовували елементи проблемного навчання. Перед студентами ставилися питання та завдання, які стимулювали їх до самостійної роботи. Автор наводить приклади останніх, зокрема на початку лекції на тему «Зміст освіти» з курсу педагогіки до студентів ставилися такі питання, як: «Чи погоджуєтеся ви з тим, що зміст освіти у середній школі не відповідає вимогам сучасності?», «Який зміст освіти у сучасній середній школі повинен бути?», «Які зміни відбулися у змісті освіти?» тощо. Подібні запитання стимулювали студентів до активної пізнавальної діяльності, налаштовували на співпрацю та самостійну роботу під час занять [12, с. 56]. Викладачі також акцентували увагу на тому, що студентам молодших курсів складно охопити багатоаспектні змістовні питання, тому їх доцільно розбивати на окремі частини.

У ході дослідження оповідальних (наукових) педагогічно-історіографічних джерел (наукових робіт працівників вищої школи, а саме: Т. Галушко «Лекція та самостійна робота студентів» [1], С. Гончаренка «Фундаменталізація освіти як дидактичний принцип» [2], Б. Зукина «З урахуванням дидактичних вимог» [3], А. Іванова «Самостійній роботі студентів – продуману організацію» [4], А. Каукіса «Активізація самостійної роботи студентів на спеціальному практикумі» [5], Л. Куркіної «Самостійна робота студентів першого курсу з історії КПРС» [6], Т. Кустової «Контроль самостійної роботи студентів при вивченні інженерної геодезії» [7], В. Кутевої «Методика керівництва самостійною роботою студентів при вивченні курсу психології» [8], О. Лукіної «Про методику проведення лабораторних занять із ботаніки на першому курсі біологічного факультету» [9], В. Матохіна й А. Смирнова «Аналіз самостійної навчальної роботи студентів» [10], Р. Урбанського «Управління самостійною роботою студентів через неперервний контроль їхньої діяльності» [15], К. Ускової «Методика організації самостійної роботи студентів з курсу Будівельні матеріали» [16]) встановлено, що для підвищення ефективної організації самостійної роботи студентів на більшості кафедр різних факультетів вищих навчальних закладів упродовж 70-х рр. ХХ ст. існували навчально-методичні розробки, види й форми яких значно розширилися, порівняно з попередніми роками другої половини досліджуваного століття. Так, під час вивчення зазначених робіт було виявлено такі навчально-методичні розробки викладачів вищих навчальних закладів Східної України:

– робочі навчальні плани й програми з переліком тем для самостійного вивчення, зазначенням термінів і форм поточного, рубіжного й підсумкового контролю;

– методичні розробки з курсів; методичне забезпечення студентського наукового семінару;

– навчально-методичні посібники з дисциплін;

– розробки форм і методів контролю з кожної дисципліни;

– методичні вказівки з підготовки до якісного сприймання лекцій із зазначенням ключових тем, питань для повторення, основних понять, необхідних для засвоєння нового матеріалу;

– тексти лекцій; схеми-конспекти або стислі конспекти лекцій;

– роздатковий матеріал (структурно-логічні схеми курсу, розділу, теми; індивідуальні завдання; пакет ситуативних завдань різного ступеня складності; навчальні завдання та інші види дидактичних матеріалів відповідно до специфіки курсу);

- перелік семінарських, лабораторних і практичних занять із розробкою планів, зазначенням основної й додаткової літератури, питаннями для самостійного контролю;
- вимоги до виконання й оформлення лабораторних і практичних робіт;
- завдання для самостійної роботи студентів при підготовці до практичних, семінарських занять;
- інструкції для проведення лабораторних робіт;
- рекомендації або вказівки до самостійної роботи студентів з навчальних дисциплін;
- методичні рекомендації щодо роботи з першоджерелами, спеціальною літературою;
- методичні рекомендації щодо підготовки курсових і дипломних робіт; виставки літератури з тем і розділів, винесених на самостійне вивчення;
- картотеки з навчальних дисциплін [1; 3; 4; 5; 6; 8; 9; 16].

У контексті зазначеної проблеми також заслуговує на увагу досвід організації самостійної роботи студентів на лабораторних роботах або лабораторних практикумах у вищих навчальних закладах Східного регіону України цього періоду, який було відображено у вищеназваних працях Б. Зукіна, О. Лукіної та К. Ускової. З'ясовано, що подібні заняття проводилися з метою експериментального підтвердження теоретичного положення чи закону, отримання навичок проведення досліджень та експериментів, роботи з приладами та станками, опису отриманих результатів.

Активізація творчої самостійної роботи студентів досягалася, насамперед, за рахунок проведення лабораторних практикумів на основі практикумів-досліджень, які організовувалися безпосередньо на виробництві, відтак були максимально пов'язані з майбутньою професійною діяльністю та сприяли розвитку самостійної навчальної роботи студентів.

Крім того, як свідчить історіографічний аналіз праці тогочасного ректора Харківського державного університету імені О. М. Горького І. Тарапова «Актуальні проблеми організації навчального процесу» [14], у вищій школі Східної України вивчалася проблема ефективної організації самостійної роботи студентів як складової вдосконалення якості підготовки майбутніх фахівців. Проводилися дослідження щодо планування подальшого розвитку вищої освіти, які перш за все стосувалися визначення й уточнення нормативів і графіків самостійної роботи студентів, гармонійного розподілу їхнього навчального часу на лекції, практичні та

семінарські заняття, а також самостійну роботу студентів у бібліотеці та лабораторіях. Нові форми поточного контролю самостійної роботи студентів також сприяли ефективності та дієвості освітньої та виховної роботи.

На думку І. Тарапова, підвищення якості освіти вимагає інтенсифікації процесу навчання, що дозволяє активно використовувати навчальний час і сили студентів. Ректор зазначав, що переходу навчального процесу на більш високий рівень сприяють передусім оптимальна організація самостійної роботи студентів, контроль за успішністю й атестація майбутніх фахівців [14, с. 4].

Отже, історіографічне вивчення досвіду організації самостійної роботи студентів у вищих навчальних закладах Східного регіону України 70-х років ХХ століття дозволило зробити **висновки** про те, що в цей період зазначений феномен характеризувався такими особливостями: по-перше, з'ясуванням причин, що впливають на результативність самостійної роботи студентів, по-друге, активними пошуками ефективних шляхів і методів проведення самостійної роботи, зокрема розробкою значної кількості різноманітних навчально-методичних посібників, форми яких суттєво розширилися, по-третє, застосуванням елементів проблемного навчання на лекціях, по-четверте, дослідженням розвитку вищої освіти, зокрема, стосовно гармонізації учбового навантаження студентів: гармонійного розподілу навчального часу та самостійної роботи.

Перспективами подальшої розвідки можна вважати вивчення особливостей організації самостійної роботи студентів в інших регіонах України, здійснення порівняльного аналізу специфіки еволюції досліджуваного феномена в різних регіонах країни, зіставлення вітчизняних здобутків розвитку дидактики вищої школи із зарубіжними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галушко Т. Є. Лекція та самостійна робота студентів / Т. Є. Галушко // Проблеми вищої школи. – 1970. – № 3. – С. 75–78.
2. Гончаренко С. Фундаментализация образования как дидактический принцип / С. Гончаренко // Путь образования. – 2008. – № 1. – С. 2–6.
3. Зукин Б. М. С учетом дидактических требований / Б. М. Зукин, В. А. Медведев // Вестник высшей школы. – 1975. – № 12. – С. 26–29.
4. Иванов А. Н. Самостоятельной работе студентов – продуманную организацию / А. Н. Иванов, С. Е. Горлатов // Вестник высшей школы. – 1972. – № 7. – С. 86–87.
5. Каукис А. А. Активизация самостоятельной работы студентов на специальном практикуме / А. А. Каукис // Планирование и организация

самостоятельной работы студентов : межвуз. сб. науч.-метод. ст. – Рига, 1979. – С. 112–115.

6. Куркина Л. А. Самостоятельная работа студентов первого курса по истории КПСС / Л. А. Куркина // Организация самостоятельной работы студентов : пятая метод. конф. : тезисы докл. – Саранск, 1972. – С. 47–49.

7. Кустова Т. И. Контроль самостоятельной работы студентов при изучении инженерной геодезии / Т. И. Кустова // Проблемы высшей школы. – 1978. – №34. – С. 88–89.

8. Кутева В. П. Методика руководства самостоятельной работой студентов при изучении курса психологии / В. П. Кутеева // Организация самостоятельной работы студентов : пятая метод. конф. : тезисы докл. – Саранск, 1972. – С. 62–65.

9. Лукина Е. В. О методике проведения лабораторных занятий по ботанике на первом курсе биологического факультета / Е. В. Лукина // Сборник материалов метод. конф. Горьков. ун-та. – Горький, 1974. – С. 99–107.

10. Матохін В. П. Аналіз самостійної навчальної роботи студентів / В. П. Матохін, А. М. Смирнов // Проблеми вищої школи. – 1974. – №14. – С. 93–95.

11. Махинько В. А. Самостоятельная работа студента – основа глубокого усвоения знаний, гражданского и профессионального становления личности специалиста : метод. указания по курсу «Введение в специальность» для студ. первого курса ун-та / В. А. Махинько. – Х. : РИО ХГУ, 1981. – 76 с.

12. Низамов Р. А. Лекция и ее совершенствование / Р. А. Низамов // Советская педагогика. – 1970. – № 3. – С. 55–60.

13. Рекомендации совета по высшей школе при Министерстве высшего и среднего специального образования СССР (18-19 окт. 1979 г.) // Бюллетень Министерства высшего и среднего специального образования. – 1980. – № 1. – С. 2–9.

14. Тарапов И. Е. Актуальные проблемы организации учебного процесса / И. Е. Тарапов, В. И. Чеботарёв // Проблемы высшей школы. – 1975. – №22. – С. 3–6.

15. Урбанский Р. Е. Управление самостоятельной работой студентов посредством непрерывного контроля их деятельности / Р. Е. Урбанский // Проблемы высшей школы. – 1978. – №34. – С. 96–100.

16. Ускова К. И. Методика организации самостоятельной работы студентов по курсу «Строительные материалы» / К. И. Ускова // Организация самостоятельной работы студентов : пятая метод. конф. : тезисы докл. – Саранск, 1972. – С. 126–128.